

РОЗДІЛ VIII. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 373.2.015.31:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-2-32>

ВПЛИВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИБОРУ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Курчатова А. В.

доктор філософії в галузі освіти,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

вул. Нікольська, 24, Миколаїв, Україна

orcid.org/0000-0002-5498-9323

kurchat67@gmail.com

Ключові слова: моральна дилема, морально-етичний вибір, моральне виховання, старші дошкільники, розвиток особистості.

Стаття присвячена обґрунтуванню проблеми впливу морально-етичного вибору під час розв'язання проблемних ситуацій на розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку. Надано визначення сутності категорій «морально-етичний вибір», «моральна дилема» з педагогічного погляду. Проаналізовано публікації і дослідження науковців щодо тлумачення морально-етичного вибору та доведення його впливу на розвиток особистості дитини. Наводяться зразки педагогічних ситуацій, в яких дитина робить морально-етичний вибір однієї із двох моральних норм. Обґрунтовується ефективність використання проблемно-ігрових ситуацій, оповідань, розповідей з метою розвитку мотиваційної спрямованості особистості дітей старшого дошкільного віку на засвоєння етичних понять.

Ситуації морально-етичного вибору сприяють розвитку мотиваційної спрямованості дітей старшого дошкільного віку на засвоєння етичних понять та моральних норм, формують у вихованців уявлення про норми моралі, соціокультурні цінності у взаємодії з дорослими та однолітками, стратегії поведінки. Проблемні ситуації спонукають дитину до пошуку виходу з них на підставі засвоєної ними моральної норми і тим самим допомагають накопичувати практичний досвід використання моральних норм як регулятора особистих вчинків.

Проблемні ситуації, які потребують морально-етичного вибору дитини, мають виховне значення, адже вони спонукають дошкільників до активного пошуку під час вибору вчинку, який відповідає морально-етичній нормі. Дошкільник постає перед морально-етичним вибором. При цьому виникають механізми моральної ідентифікації та збагачується особистий досвід дитини. Дитина вчиться аналізувати свою поведінку та оточення, у неї формується вміння самостійно розв'язувати конфлікти і вибудовувати подальші стосунки і стратегії моральної поведінки. Морально-етичний вибір дитини залежить від її морального виховання, спонукання до здійснення позитивного вчинку, розвитку здатності до самовдосконалення.

У результаті збагачення досвіду морально-етичного вибору в конкретних ситуаціях у дошкільників відбувається формування моральних цінностей.

INFLUENCE OF MORAL AND ETHICAL CHOICE ON THE DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF A PRE-SCHOOL CHILD

Kurchatova A. V.

*Doctor of Philosophy in Education,
Senior Lecturer at the Department of Preschool Education
V. O. Sukhomlinskyi National University of Mykolaiv
Nikolskaya str., 24, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5498-9323
kurchat67@gmail.com*

Key words: *moral dilemma, moral and ethical choice, moral education, older preschool children, development of personality.*

The article is devoted to the discussion of the problem of the influence of moral and ethical choice during the solution of problematic situations on the development of the personality of a preschool age child. The essence of the categories «moral and ethical choice», «moral dilemma» from the pedagogical point of view is defined. The article analyzes publications and researches of scientists concerning the definition of moral and ethical choice and its influence on the development of a child's personality. Examples of pedagogical situations in which a child makes a moral and ethical choice of one of two moral standards are presented. The effectiveness of using problem-game situations, stories, and narratives for the purpose of developing the motivational orientation of older preschool children's personality towards acquiring ethical understandings is determined.

Situations of moral and ethical choice contribute to the development of motivational orientation of children of older preschool age to the acquisition of ethical understanding and moral standards, form the students' idea of moral standards, socio-cultural values in interaction with adults and peers, behavioral strategies. Problematic situations encourage children to find a way out of them on the basis of acquired moral norms and thereby help them to accumulate practical experience of using moral norms as a regulator of personal actions. Problematic situations that require a moral and ethical choice of the child have an educational value because they encourage preschoolers to actively search for a choice of behavior that meets moral and ethical standards. The pre-schooler faces a moral and ethical choice. This results in the emergence of mechanisms of moral identification and enrichment of the child's personal experience. The child learns to analyze her behavior and that of others; she develops the ability to solve conflicts independently and to suggest further interrelationships and strategies for moral behavior. Moral and ethical choice of a child depends on her moral education, encouragement to perform positive behavior, development of capacity for self-improvement.

As a result of enriching the experience of moral and ethical choice in specific situations, preschool children form moral values.

Постановка проблеми. Головна мета сучасної освіти полягає в тому, щоб виховати духовно зрілу особистість, для якої поняття честі, добра, справедливості, совісті, толерантності стали би власними ціннісними орієнтирами. Це необхідно для того, щоб дитина навчилася жити в суспільстві за законами гуманізму, тобто узгоджувати власні потреби і прагнення з потребами і прагненнями людей, що її оточують. Завдання формування уявлень про морально-етичні норми та усвідомленого ставлення до них висувається вже до дітей дошкільного віку. Дитина – це маленький дослід-

ник, який шукає нові відповіді на запитання, оперує знаннями, проводить аналогії з раніше пережитим, робить узагальнення, тобто навчається в ситуації, що потребує осмислення і здійснення вибору. Це актуалізує проблему впливу морально-етичного вибору на розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під морально-етичним вибором особистості науковці розуміють акт її поведінки, самовизначення особистості щодо моральних цінностей та способів їх реалізації у вчинках за умови

протистояння особистого та суспільного інтересів (К. Альбуханова-Славська, Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Титаренко та інші); засіб педагогічного впливу.

У дослідженнях учених (Ш. Амонашвілі, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський) зроблено узагальнення, що у процесі діяльності вихованців педагогічне стимулювання їхньої моральної активності сприяє розкриттю внутрішнього розвиваючого потенціалу морального вибору і забезпечує самовдосконалення останнього. На думку І. Беха, саме під час виховних ситуацій педагог опосередковано впливає на поведінку вихованця, спонукає його до самостійного морально-етичного вибору [1].

У науковій літературі існує також поняття «моральна дилема», яке виокремив психолог Л. Кольберг, «морально-етична дилема» (В. Горбунов). Л. Кольберг обґрунтував думку про духовний розвиток людини за допомогою морального вибору в складних ситуаціях та провів діагностику рівня внутрішнього росту особистості.

Сутність моральних дилем, на думку Л. Лохвицької, полягає у створенні ситуації морального вибору між двома альтернативними рішеннями, що здійснюється під керівництвом викладача [3]. Н. Холод розуміє моральну дилему як ситуацію, що торкається внутрішнього світу людини, де моральний вибір є важким [5].

Погоджуємося з думкою Б. Сливки та А. Кошелівської, що моральний вибір – це акт моральної поведінки (самовизначення), який за своєю суттю є складним етико-психологічним процесом, що має комплексну структуру (включає потреби, спонуки, цінності, мотиви, рішення, вчинок, його результат і оцінку, в тому числі й самооцінку) та циклічний характер [2; 4].

Однак, як засвідчив аналіз літератури, в педагогіці недостатньо висвітлено вплив морально-етичного вибору на розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку.

Мета статті – обґрунтувати вплив морально-етичного вибору на розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Морально-етичний вибір містить у собі потенційну здатність особистості до саморозвитку, яка реалізується під час збагачення досвіду поведінки відповідно до моральних норм у ситуаціях морально-етичного вибору. Проблема такого вибору дає змогу розкрити динамічну сторону моралі, побачити, як норми, принципи, моральні оцінки та цінності насправді діють у поведінці дитини та її суспільних взаєминах.

На нашу думку, ситуації морально-етичного вибору – спланований вихователем, задуманий засіб, спрямований на пробудження інтересу

дошкільника до моральної теми, який вимагає від нього актуалізації знань моральних норм.

У ситуації морально-етичного вибору відбуваються відповідні мисленнєві операції: дошкільники орієнтуються на раніше засвоєну моральну норму, зіставляють та аналізують можливі виходи із проблемних ситуацій; здійснюють усвідомлений вибір виходу на підставі значущості морально-етичних норм.

Необхідність морально-етичного вибору може виявлятися тоді, коли обставини примушують прийняти лише одне рішення за наявності декількох, причому кожне з них може бути оцінено з позицій як добра, так і зла. Крім того, необхідно враховувати й об'єктивні умови, і суб'єктивні чинники та ситуацію морально-етичного вибору. Після ухвалення рішення вибір не завершується, а вибираються засоби реалізації рішення, його практичне здійснення та оцінка результату. Виділяють об'єктивні (наявність варіантів вибору поведінки дитини) та суб'єктивні (ступінь морального розвитку особистості, засвоєння особистістю норм моралі, сформованість почуття обов'язку та совісті) умови морально-етичного вибору.

У старшому дошкільному віці підвищується адекватність оцінювання власних і чужих дій, що засновується на дотриманні морально-етичних норм. Діти здатні розуміти емоційний стан іншої людини, реагувати на нього, вибирати стиль спілкування залежно від конкретної ситуації.

З метою формування уявлень про морально-етичні норми дітям старшого дошкільного віку пропонуються оповідання з ситуаціями, які містять різні моральні норми. Вибір вихованцем вчинку, який відповідає одній моральній нормі, викликає у нього пошукову діяльність, яка пов'язана з визначенням значущості цих норм у запропонованій ситуації. У процесі колективного обговорення запропонованих оповідань у дітей накопичується досвід розв'язання ситуацій, які поступово ускладнюються.

Проблемно-ігрові ситуації також можна пропонувати дітям із метою формування когнітивної готовності до здійснення морально-етичного вибору. Вони розвивають дитину як суб'єкта морально-етичного вибору.

Проблемно-ігрові ситуації передбачають вибір та моральне обґрунтування правильного вибору самою дитиною. Наведемо зразок такої проблемно-ігрової ситуації «Як розділити справедливо?»

Приклад ситуації.

Котика і песика пригостили двома яблучками, але одне яблучко було більше, ніж друге. Вони вирішили розділити так, щоб кожний отримав порівну. Котик і песик довго ділили яблучка, але все-таки посварились. Вихователь ставить запи-

тання дітям: «Як розділити два різні за величиною яблучка між котиком і песиком справедливо?»

Ця проблемно-ігрова ситуація є одночасно пізнавальною і спрямована на когнітивний та моральний розвиток особистості дошкільника старшого віку.

Варіантом використання є ситуації, які вимагають від дитини вибору однієї з двох моральних норм, коли кожна з них є позитивною.

Приклад ситуації.

Уявіть собі, що ви повертаєтеся з дитячого садочка додому з улюбленою іграшкою самі і бачите, як хлопчик штовхнув Марійку, забрав у неї іграшкову ляльку і втік. Дівчинка стояла розгублено і гірко плакала. Як би ви допомогли їй?

Варіанти дій: 1. Підійти і заспокоїти дівчинку
2. Запропонувати Марійці свою іграшку.

У цій ситуації дитина здійснює морально-етичний вибір між двома позитивними моральними нормами. Морально-етичний вибір вчинків викликає в дитини активну пошукову діяльність, пов'язану із зіставленням їхньої значущості, розвиває самостійність, необхідність аргументації свого вибору, тобто сприяє вихованню активної позиції в саморегуляції своєї поведінки.

Іншим прикладом є ситуації, які містять протиріччя: визначаючи власний вчинок згідно з однією моральною нормою, дитина змушена порушити іншу моральну норму.

Приклад ситуації.

Андрійко вийшов погратися за подвір'я. Матуся суворо заборонила йому підходити до річки. По дорозі в напрямі до річки на велосипеді проїхали Оленка і Тарасик, тримаючи в одній руці паперові кораблики. Андрійко озирнувся. Мама не було на подвір'ї. І він побіг за друзями. Раптом на березі річки діти побачили, що з дерев'яного мостика в річку впало маленьке кошеня, яке захилялося, намагаючись утриматися на поверхні води. Андрійко знав, що про тварин треба піклуватися. Але добре пам'ятав про мамину заборону підходити до води. Він вагався секунди, йому було дуже шкода кошеняти. Андрійко миттю вскочив у річку, схопив маля і вибіг із води.

Затитання: Чи правильно вчинив Андрійко, що не послухався мами? Як би ви вчинили на його місці?

Ця ситуація вимагає від дитини під час оцінювання дій персонажа здійснити морально-етичний вибір з метою виявлення стійкості складеного в неї уявлення про необхідність дотримуватися правила «не порушувати мамину заборону» та необхідність здійснити вчинок, який відповідає правилу: «Про тварин треба піклуватися». Вихованець опинився в ситуації, в якій морально-етичний вибір вчинку відповідав одному правилу, але перешкоджав задоволенню іншого. Андрійко порушив заборону мами не

підходити до річки та, увійшовши у воду, врятував кошеня, яке тонуло.

Такі ситуації сприяють формуванню в дітей старшого дошкільного віку уявлення про відносну значущість моральних норм і правил, але для цього потрібно подолати в них уявлення про їхню непорушність.

Пошукова діяльність дитини в подібних ситуаціях дозволяє їй долати уявлення про непорушність моральних норм, усвідомити їхню відносну значущість, що має великий вплив на розвиток соціального мислення.

Прийняття дошкільником моральних норм, ідеалів, цінностей пов'язано з розвитком емоційної та інтелектуальної сфер особистості дитини. Розвитком когнітивної сфери особистості, моральної свідомості визначаються можливості морального розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Морально-етичний вибір дошкільників сприяє накопиченню в них досвіду моральної поведінки. Окремі здобутки морального досвіду дитини інтегруються в реальні моральні вчинки в конкретних життєвих ситуаціях. Дітям надається можливість на практиці використовувати освоєні уявлення, тим самим закріплюючи різні способи поведінки в тій або іншій ситуації морального змісту.

Ситуації, які вимагають морально-етичного вибору, мають виховне значення, спонукають дошкільника до активного пошуку вчинку, який відповідає більш значущій моральній нормі. У вихованців, які здійснюють морально-етичний вибір у ситуаціях поступового зростання їх складності, відбувається формування уявлення про значущість моральних норм.

У роботі з дошкільниками доцільно використовувати різні методи роботи, які спрямовані на усвідомлення ними значущості моральних норм. Читання та обговорення оповідань, що містять епізоди, які вимагають від дошкільника під час оцінювання дій персонажу морально-етичного вибору, дають змогу включати дітей у діяльність, пов'язану з визначенням значущості моральних норм у запропонованій ситуації.

У процесі колективного обговорення дітьми оповідань із поступовим ускладненням ситуацій, які вимагають морально-етичного вибору, відбувається зростання усвідомленості значущості моральних норм, розвиток самостійності мислення, необхідність аргументації особистого вибору, тобто це сприяє вихованню активної позиції в саморегуляції своєї поведінки. Також можна пропонувати дітям самостійно вигадувати подібні розповіді або закінчувати їх за запропонованим вихователем початком.

Таким чином, морально-етичний вибір доцільно пропонувати дітям старшого дошкільного віку у вигляді оповідань, розповідей,

проблемних ситуацій, відеоуривків мультфільмів, де герой повинен зробити свій вибір, з подальшим обговоренням. Це сприяє збагаченню моральних уявлень дітей за рахунок ознайомлення з моральними якостями, такими як: щедрість, шанобливість, чуйність, ввічливість, охайність тощо.

Висновки. Отже, морально-етичний вибір є засобом особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Проблемні ситуації активізують пізнавальну, поведінкову активність вихованців. Морально-етичний вибір у таких ситуаціях формує знання дітей про моральні норми, правила поведінки, вміння виражати власну думку, позитивно ставитися до себе, здійснювати і розуміти власні дії з урахуванням цінностей, уміння взаємодіяти з однолітками та старшими людьми, вміння виражати почуття – емпатію (співпережи-

вання, співчуття), а також уміння застосовувати моральні правила в повсякденному житті.

Різні проблемні ситуації стимулюють розвиток пізнавального інтересу, активності дитини, забезпечуючи можливість вибору в певних умовах, а отже, є засобом формування соціокультурних цінностей дошкільників.

Використання оповідань, які містять у собі дві моральні норми, сприяє формуванню в дошкільників уявлень про відносну значущість моральних норм. Накопичення вихованцями досвіду розв'язання ситуацій, які поступово ускладнюються, у процесі колективного обговорення дошкільниками запропонованих оповідань сприяє зростанню усвідомленості значущості моральних норм, розвитку самостійності мислення.

Дитина на підставі морально-етичного вибору отримує нові знання, необхідні для її соціалізації в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч. метод. вид. Либідь, 2013. 344 с.
2. Кошелівська О.І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2002. 246 с.
3. Лохвицька Л.В. Особистість дошкільника: Дорога до Я-морального: навч. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 408 с.
4. Сливка Б.С. Розвиток християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: дис. докт. філос. : 011 – освітні, педагогічні науки. Львів. 2020. 285 с.
5. Холод Н.М. Духовно-моральне та патріотичне виховання дошкільників через роботу з батьками. *Формування ціннісно-змістовної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку*: матеріали обласної науково-практичної конференції. Дніпро. 2018. С. 440–446.

REFERENCES

1. Bekh I.D. (2013) *Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. – Kn. 2: Osobystisno-orientovanyi pidkhdid: naukovopraktychni zasady: navch. metod. vyd.* [Personality Education: In 2 Books - Book 2: Personality-Oriented Approach: Scientific and Practical Resources: Teaching Methodology]. Kyiv: Lybid. (in Ukraine)
2. Koshelivska O.I. (2002) *Stymuliuvannia moralnoho vyboru doshkilnykiv u protsesi pedahohichnoho vplyvu* [Stimulation of Moral Choice of Preschoolers in the Process of Pedagogical Influence] (PhD Thesis), Kyiv.
3. Lokhvytska L.V. (2016) *Osobystist doshkilnyka: Doroha do Ya-moralnoho: navch. posib.* [The Preschooler's Identity: The Road to the Self-Moral: A Teaching Guide]. Ternopil: Mandrivets. (in Ukraine)
4. Slyvka B.S. (2020) *Rozvytok khrystyianskoi morali doshkilnykiv zasobamy pastyrskoi diialnosti v Ukraini napykintsi XX – pochatku XXI stolittia* [Development of Christian morality of preschool children by means of pastoral activity in Ukraine at the turn of the 20th century – the beginning of the 20th century]. (PhD Thesis), Lviv.
5. Kholod N.M. (2018) *Dukhovno-moralne ta patriotychnе vykhovannia doshkilnykiv cherez robotu z batkamy* [Spiritual and moral and patriotic education of preschool children through work with their parents]. Proceedings of the *Formuvannja cinnisno-zmistovnoji sfery ditej doshkilnogo ta molodshogo shkilnogo viku* (Ukraine, Dnipro, 2018). Dnipro, pp. 440–446.